Драгана И. Радовановић[1]
Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици
Филозофски факултет, Косовска Митровица /
Институт за српски језик САНУ, Београд[2]

УДК 811.163.41’282:004.65
https://doi.org/10.46630/ish.12.2026.45

СРПСКА ДИЈАЛЕКТОЛОГИЈА ДАНАС – ИЗМЕЂУ ТРАДИЦИЈЕ, МОДЕРНИХ МЕТОДОЛОГИЈА И САВРЕМЕНИХ ТЕХНОЛОГИЈА

У раду се на изабраној грађи двају дијалеката указује на могућности архивирања, видљивости и претраживости дијалекатског материјала, сакупљаног и научно интерпретираног у различитим временским периодима. На примеру *Дигиталне платформе за приступ српским дијалектима* предочене су предрадње и циљеви за приказивање дијалекатског материјала у дигиталном окружењу, с намером да се илуструју могућности повезивања традиционалних белићевско-ивићевских и савремених дијалектолошких истраживања.

Кључне речи: српски дијалекти, косовско-ресавски дијалекат, смедеревско-вршачки дијалекат, дигитална платформа, претражива база података.

I. Увод

1.1. Модерни методолошки поступци и савремене технологије затекли су српску дијалектологију у недовршеним основним пословима који се односе на задатке постављане пред српским дијалектолозима с краја XX и у првим деценијама XXI века, а којима су се придружиле и драстичне промене српског етничког простора.[3] Уз то, било је у међувремену ужелингвистичких, односно дијалектолошких налаза које су добиле ранг научних сензација, што, између осталог, подразумева понекад обазриву (и одговорну) реинтерпретацију ранијих описа и пре свега пажљив приступ савременијим записима, пре свега онима који ће ући у новије лингвогеографске

[1] dragana.radovanovic@pr.ac.rs

[2] Ово истраживање подржало је Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије, Уговор бр. 451-03-33/2026-03/200174 (Институт за српски језик САНУ, Београд) и Уговор бр. 451-03-34/2026-03/200184 (Филозофски факултет, Косовска Митровица).

[3] „Српски дијалектолози су у познатим околностима, од ратова и распада државе и раздвајања и стварања нових нација и језика, до поремећаја у започетим лингвистичким истраживањима [...] тимским и индивидуалним – приморани да, друкчијим путевима и приступима [...] чине оно што им је научни и национални задатак“ (Радовановић и Николић, 2022: 7).

презентације и научне синтезе. Из поменутих разлога задаци савремене генерације дијалектолога су врло сложени, с честим осећањем да смо неретко приморани да градимо *чардак ни на небу ни на земљи.*

У дијалектолошким пословима традиција, континуитет и идентитет су скоро синоними те је ова научна дисциплина у том смислу и културолошка (не само уско филолошка и лингвистичка), тесно повезана са етнографијом, етноисторијом и антропогеографијом. Због тога би било потребно сагледати поступке који би адекватно одговорили новом дигиталном окружењу, користећи притом значајне резултате белићевско-ивићевске школе, који нису никад у озбиљнијим и опсежнијим прилозима превиђали научне резултате поменутих дисциплина, битних за историјску судбину српског народа (в. Белић 2000; Ивић 2009).

1.2. Имајући у виду претходно речено, у раду се на примеру *Дигиталне платформе за приступ српским дијалектима*, захваљујући савременим технологијама, указује на могућности очувања, архивирања, видљивости и претраживости дијалекатског материјала у дигиталном окружењу. *Платформа* представља начин организовања и презентовања дијалекатског корпуса, чиме отвара могућности у осавремењавању начина обраде података. Ово је посебно важно за убрзавање послова на приоритетним задацима српске дијалектологије. Осим тога, улога платформе јесте и у томе да нас упути у усмереност будућих истраживања, као и да допринесе мотивисаности научног подмлатка.

1.3. Дијалектолошка струка располаже огромном документацијом расутом по нашим релевантним научним публикацијама и њеном интерпретацијом са широког ареала српског језичког простора. С друге стране, данас на Дијалектолошком одсеку Института за српски језик САНУ, осим попуњених упитника за Српски дијалектолошки атлас (СДА), не постоји уређена картотека. Притом, у дигиталном окружењу у ери вештачке интелигенције (ВИ) у овом тренутку релевантан дијалекатски материјал је у потпуности невидљив чак и за оне прве информатичке кораке.

1.4. С намером да се покаже како да се повеже традиција (све оно на чему су радиле генерације дијалектолога деценијама уназад) и модерно доба, овом приликом представиће се урађени иницијални кораци, односно предрадње на примеру косовско-ресавског и смедеревско-вршачког дијалекта, као и циљеви за дигитално приказивање дијалекатског материјала.[4]

[4] Сама идеја настајала је у последњих десетак година, а међу првима који су препознали важност видљивости дијалекатског материјала у дигиталном окружењу и дали основне смернице које би овим пословима претходиле јесу проф. Мато Пижурица и проф. Жарко Бошњаковић.

Посебан подстицај пословима који су овоме претходили лежи и у чињеници да релевантна дијалектолошка литература не располаже картографским приказом (не)истражених области, какав илуструје на пример израђена *Карта антропогеографских испитивања у ФНРЈ*, аутора

II. Дигитална платформа за приступ српским дијалектима

2.1. Коауторска монографија о досадашњим истраживањима и степену проучености косовско-ресавских и смедеревско-вршачких говора (Радовановић и Николић 2022) први је корак на пословима који су претходили изради дигиталне платформе. То је заправо пролегомена у којој је у форми огледа и лингвогеографских илустрација учињен пресек урађених послова на попису, научној интерпретацији и лингвогеографском ситуирању важнијих дијалекатских чињеница поменутих дијалеката. Тек допуна том скромном инвентару у бази података комплетираће досадашњу скицу истражености и одредити прецизне истраживачке задатке (индивидуалне и тимске), који стоје пред српским дијалектолозима.

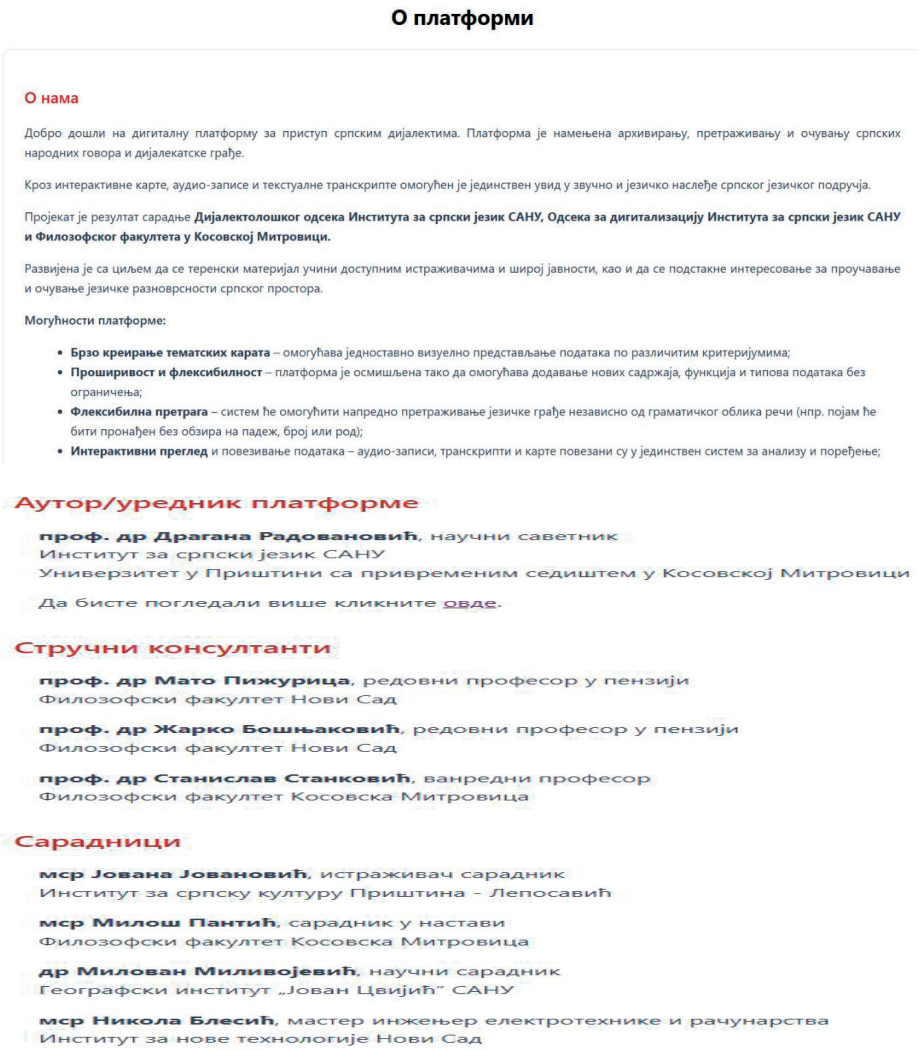
2.2. Почетни задатак имао је за циљ да се уради попис литературе, као основни извор и корпус на основу кога је сачињена мрежа пунктова истражености косовско-ресавских и смедеревско-вршачких говора.[5] Показало се да покривеност овим говорима није мала. Потврђено је 408 косовско-ресавских пунктова и 123 смедеревско-вршачка пункта. Оба почетна корака рађена су ручном инвентаризацијом, а потом су насеља геолоцирана на мапи (Радовановић и Николић, 2022: 15–22).

2.3. Платформа коју представљамо конципирана је тако да омогућава архивирање, претраживање и ареални приказ српских дијалеката. У условима модерних технологија она обезбеђује видљивост граница српског језичког простора и специфичности наших народних говора. Дигитална платформа укључује неколико корака: (1) систематизацију, представљање и повезивање података о српским дијалектима и појединачним месним говорима, уз могућност интерактивног прегледа на карти; (2) дигитализацију штампаних ресурса; (3) дигитализацију и очување теренских истраживања кроз аудио-записе и дијалекатске транскрипте; (4) упоредне претраге, анализе и интерпретације аудио и текстуалних записа на основу различитих критеријума; (5) израду интерфејса за приказ података. Овде је представљена демо верзија са ограниченим скупом података, али је платформа осмишљена као проширив и модерно окружење које ће се временом допуњавати и обогаћивати новим садржајем.

Радослава Павловића. Интересовање за картографско евидентирање истражености насеља српских народних говора, конкретно у случају мапирања степена (не)испитаности косовско-ресавског дијалекта, наставак је ранијих промишљања о неопходности таквог приказа комплетног српског језичког простора. За српске дијалектологе *Карта истражености* је од изузетне важности, будући да нам она може бити добар показатељ за конкретне дијалектолошке задатке – у данашње време прекрајањем и језичких граница свесрдна је помоћ као илустрација за „предкарту“ у Српском дијалектолошком атласу (Радовановић и Николић, 2022: 8).

[5] По истом принципу у припреми је рад на шумадијско-војвођанском дијалекту, започет коауторским прилогом о степену испитаности Ш-В говора (Бошњаковић и Радовановић, 2009).

2.4. *О платформи.* Послови израде платформе резултат су сарадње сарадника Дијалектолошког одсека и Одсека за дигитализацију Института за српски језик САНУ, као и, у овој фази израде, студената свих нивоа академских студија и наставника запослених на Катедри за српски језик и књижевност Филозофског факултета Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици.[6] Сви ови подаци налазе се на страници *О платформи*, где су приказани основни циљеви, идеја пројекта и подаци о уредништву и сарадницима.

О платформи

О нама

Добро дошли на дигиталну платформу за приступ српским дијалектима. Платформа је намењена архивирању, претраживању и очувању српских народних говора и дијалекатске грађе.

Кроз интерактивне карте, аудио-записе и текстуалне транскрипте омогућен је јединствен увид у звучно и језичко наслеђе српског језичког подручја.

Пројекат је резултат сарадње **Дијалектолошког одсека Института за српски језик САНУ, Одсека за дигитализацију Института за српски језик САНУ и Филозофског факултета у Косовској Митровици.**

Развијена је са циљем да се теренски материјал учини доступним истраживачима и широј јавности, као и да се подстакне интересовање за проучавање и очување језичке разноврсности српског простора.

Могућности платформе:

- **Брзо креирање тематских карата** – омогућава једноставно визуелно представљање података по различитим критеријумима;
- **Проширивост и флексибилност** – платформа је осмишљена тако да омогућава додавање нових садржаја, функција и типова података без ограничења;
- **Флексибилна претрага** – систем ће омогућити напредно претраживање језичке грађе независно од граматичког облика речи (нпр. појам ће бити пронађен без обзира на падеж, број или род);
- **Интерактивни преглед** и повезивање података – аудио-записи, транскрипти и карте повезани су у јединствен систем за анализу и поређење;

Аутор/уредник платформе

проф. др Драгана Радовановић, научни саветник
Институт за српски језик САНУ
Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици

Да бисте погледали више кликните овде.

Стручни консултанти

проф. др Мато Пижурица, редовни професор у пензији
Филозофски факултет Нови Сад

проф. др Жарко Бошњаковић, редовни професор у пензији
Филозофски факултет Нови Сад

проф. др Станислав Станковић, ванредни професор
Филозофски факултет Косовска Митровица

Сарадници

мср Јована Јовановић, истраживач сарадник
Институт за српску културу Приштина - Лепосавић

мср Милош Пантић, сарадник у настави
Филозофски факултет Косовска Митровица

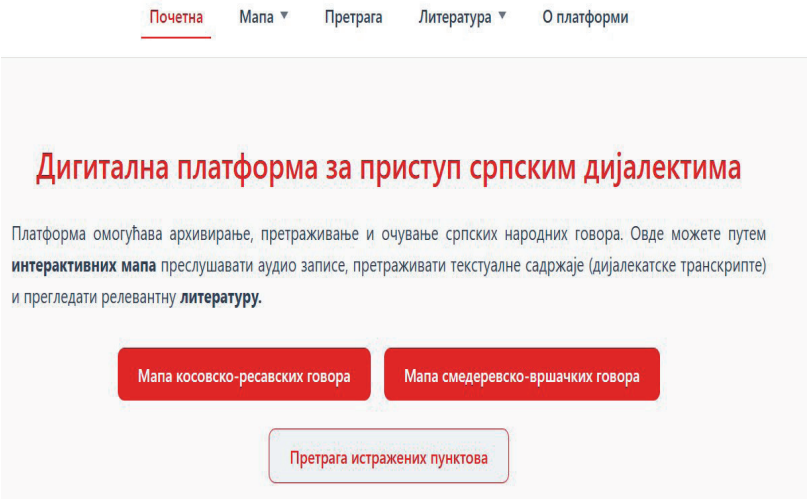
др Милован Миливојевић, научни сарадник
Географски институт „Јован Цвијић" САНУ

мср Никола Блесић, мастер инжењер електротехнике и рачунарства
Институт за нове технологије Нови Сад

Слика 1. Страница *О платформи.*

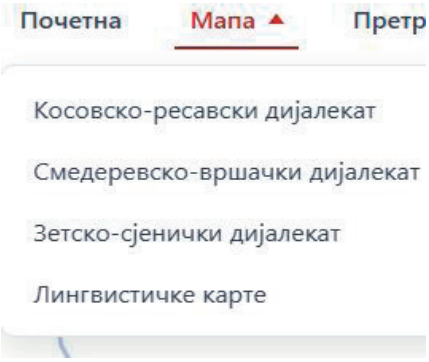
2.6. *Навигациони мени.* Интерфејс система садржи главни навигациони мени у оквиру кога су организоване ставке навигације: *Почетна, Мапа,*

Претрага, Литература, О платформи. Мапа и Литература омогућавају приступ додатним садржајима путем падајућих менија.

Слика 2. *Навигациони мени.*

2.7. *Страница Мапа.* У оквиру платформе тренутно су представљене две мапе. Мапа истражености косовско-ресавских пунктова и мапа истражености смедеревско-вршачких насеља. Свака од њих је интерактивна и садржи скуп метаподатака и садржаја. Корисник може приступити сваком истраженом пункту, добити податке о истраживачима тог пункта, времену истраживања, најмаркантнијим дијалекатским особеностима, као и њихову визуализацију у виду дигиталних тематских карата. На следећој слици приказан је падајући мени странице:[7]

Слика 3. Страница *Мапа.*

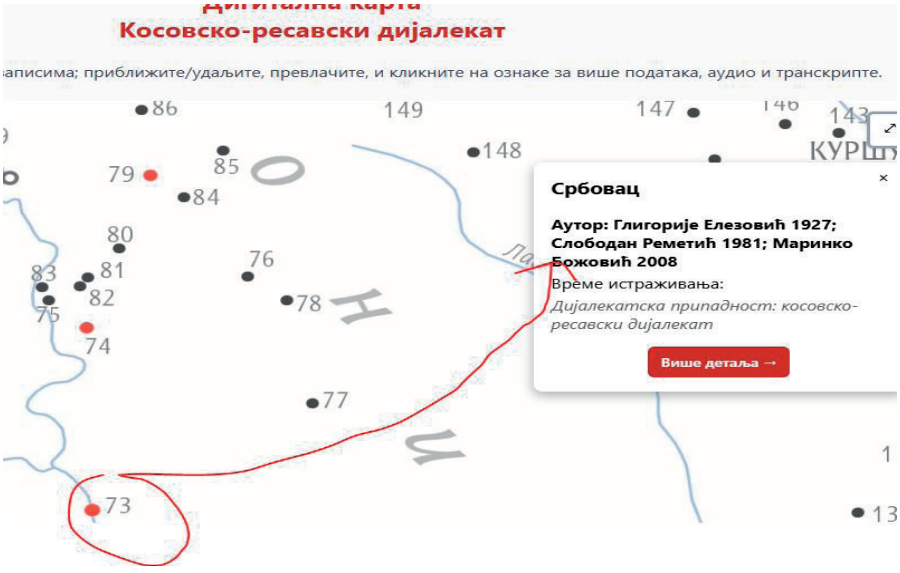
[7] С обзиром на то да се налазимо у почетној фази овом приликом су само појединим пунктовима додељени метаподаци.

2.7.1. Будући да мрежа косовско-ресавских пунктова садржи 408 насеља, што је тешко на екрану сагледати у целости, постоји интерни линк који води ка страници са списком истражених пунктова.

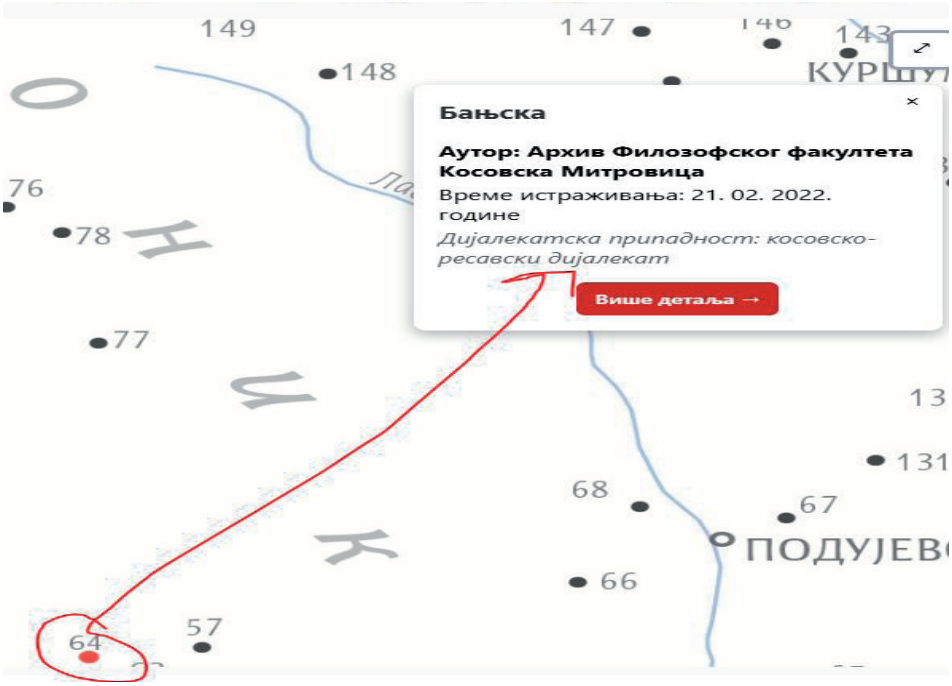

Слика 4. *Мапа са линком на Списак пунктова.*

2.7.2. Одабиром пункта отвориће се прозор са именом пункта, подацима о истраживачима, времену истраживања, дијалекатској припадности и изворима.

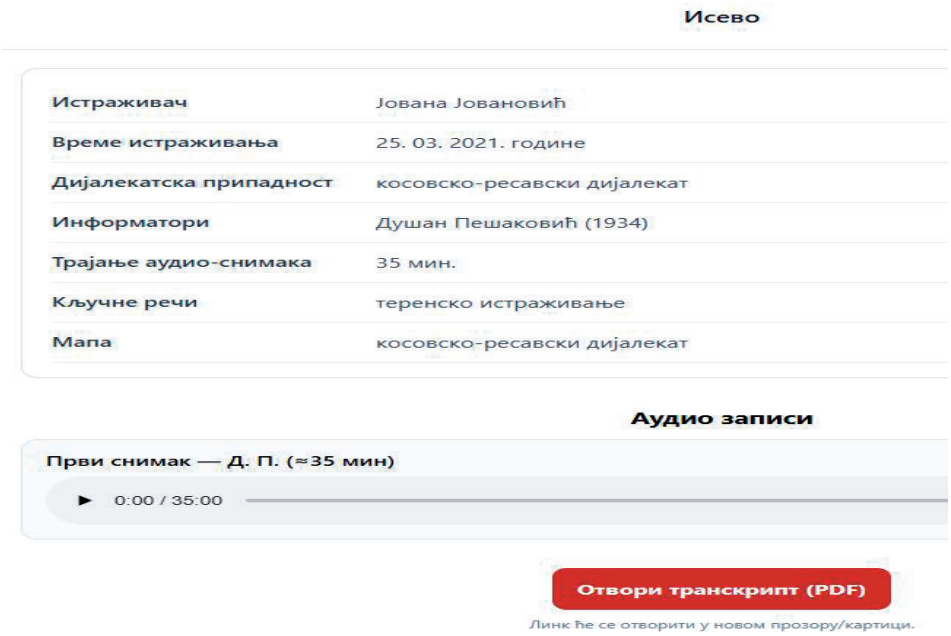
Слика 5. Пример основних метаподатака.

Слика 5а. Пример основних метаподатака.

2.7.3. Кликом на опцију *више детаља* пружа се могућност да корисник добије додатне информације које се односе на податке о информаторима и кључним речима које указују на најмаркантније специфичности говора из тог пункта. Поред тога, интерфејс садржи извод из транскрипта и, уколико постоји могућнст, аудио-запис. У следећој фази треба да се ревидира овај прозор, односно да се употпуни интерфејс како бисмо имали што више потхрањених података. Овај део платформе омогућава лако повезивање звучних и текстуалних материјала са конкретном географском тачком.[8]

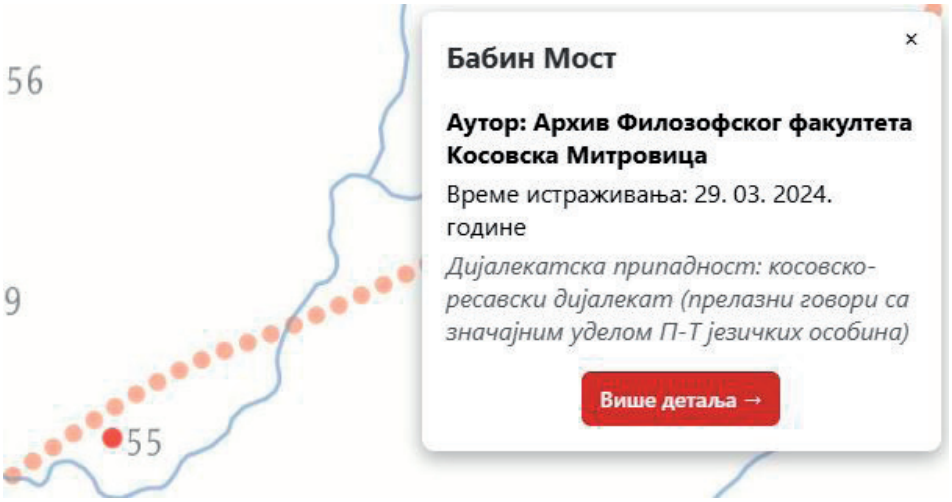
[8] Дијалекатска припадност као метаподатак засад је факултативно уношена.

Слика 6. Више детаља.

2.7.4. Списак пунктова је такође претражив и кликом на број пункта корисник ће бити преусмерен на карту са фокусом на геолокацију и детаљима, одн. метаподацима за истраживано насеље.

33. Пећ	34. Црни Врх	35. Брестовик
37. Клинавац	38. Долац	39. Злокућане
41. Исток	42. Ђураковац	43. Осојане
45. Црколез	46. Сувогрло	47. Мужевине
49. Добруша	50. Долово	51. Крушево
53. Главотина	54. Прилужје	55. Бабин Мост
57. Мираче	58. Ново С. Бегово	59. Ново С. Мајунско
61. Вучитрн	62. Гојбуља	63. Слатина
65. Батлава	66. Горња Лапаштица	67. Ливадица
69. Репа	70. Мало Рударе	71. Велико Рударе
73. Србовац	74. Ибарска Слатина	75. Сочаница

Слика 7. Пунктови.

2.7.5. У падајућем менију постоји посебна страница намењена приказу лингвистичких карата; в. Слику 3. Илустрације ради до оцртавања нових лингвистичких карата постављено је неколико тематских карата.[9]

Слика 8. Тематска карта 1.

[9] Карте су раније публиковане у ауторовим (ко)ауторским прилозима; в. у: Радовановић и Николић, 2022; Радовановић и Николић, 2022а.

Слика 8а. Тематска карта 2.

2.8. Мрежа пунктова сачињена је на основу увида у досад урађене послове на простору косовско-ресавских и смедеревско-вршачких говора (Радовановић и Николић, 2022). Након тога систематизовани су подаци који се односе на дијалекатску зону, истраживача, време истраживања и врсту посла, што се илустративно може представити:

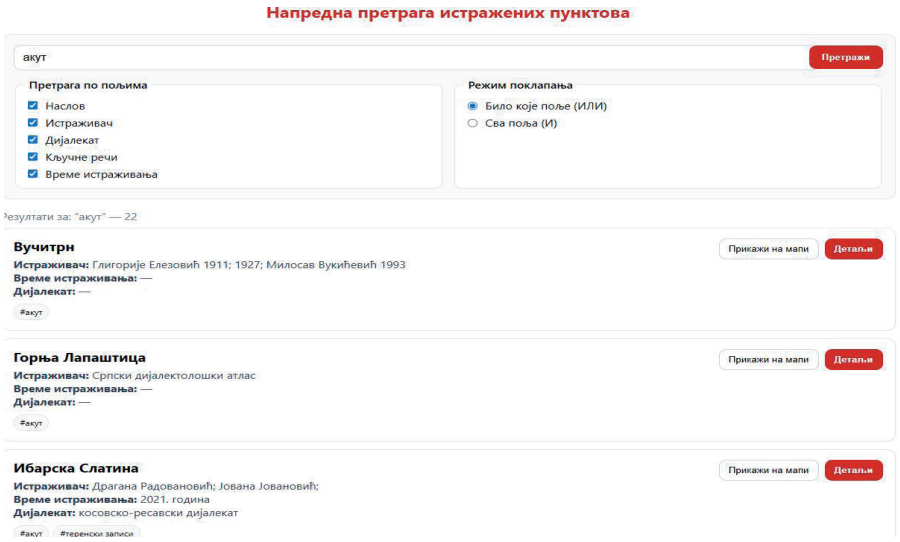
Севернометохијски говори
Аутор: Милета Букумирић (2003)
Врста посла: фонетика и морфологија
Насеља: Бања (1), Бича (2), Белица (3), Бело Поље (4), Берково (5), Будисавци (6), Гораждевац (7), Гребник (8), Драгољевац (9), Добри До (10), Дугоњеве (11), Дреновац (12), Дрсник (13), Душевић (14), Жаково (15), Кош (16), Ковраге (17), Кијево (18), Лоћане (19), Љубенић (20), Љевоша (21), Љубожда (22), Накло (23), Пољане (24), Прекале (25), Синаје (26), Сврке (27), Сига (28), Суви Лукавац (29), Тучеп (30)

Црколез (45)
Аутор: 1. Данило Барјактаревић (1979); Драгана Радовановић (45)
Врста посла: 1. фонетика и морфологија; 2. теренски записи

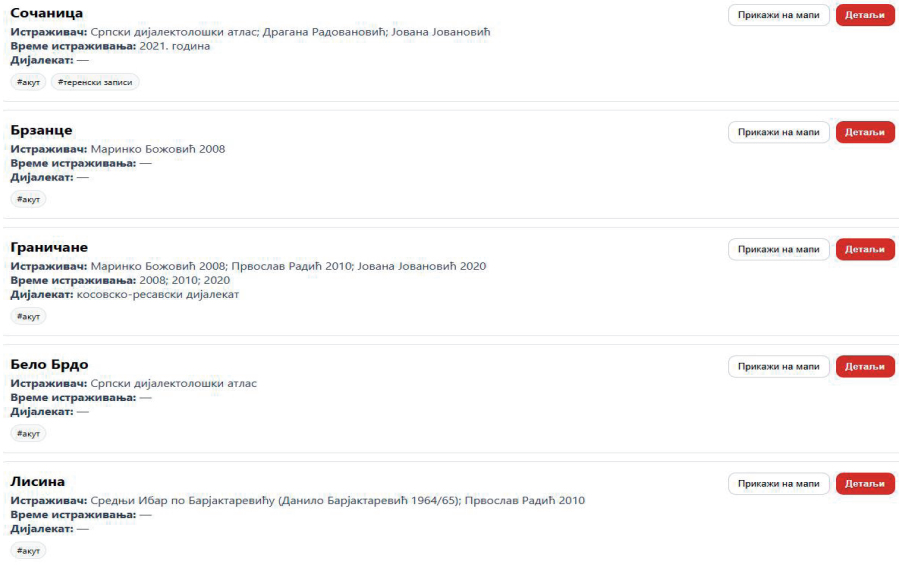
Пећки Подгор:
Аутор: Голуб Јашовић (1995/96)
Врста посла: фонетика и морфологија
Насеља: Сига (28), Брестовик (35), Црни Врх (са засеоком Лазовићи) (34); Љевоша (21); Бело Поље (са засеоком Загрмљем) (4) и Љубенић (20)

2.9. *Страница Претрага.* Платформа омогућава напредну претрагу по следећим параметрима: наслов, истраживач, дијалекат, кључна реч, време истраживања. Ова функционалност ће бити нарочито важна у наредним фазама развоја када се скуп података значајно прошири:

А) Пример претраге: Ареал акута[10]

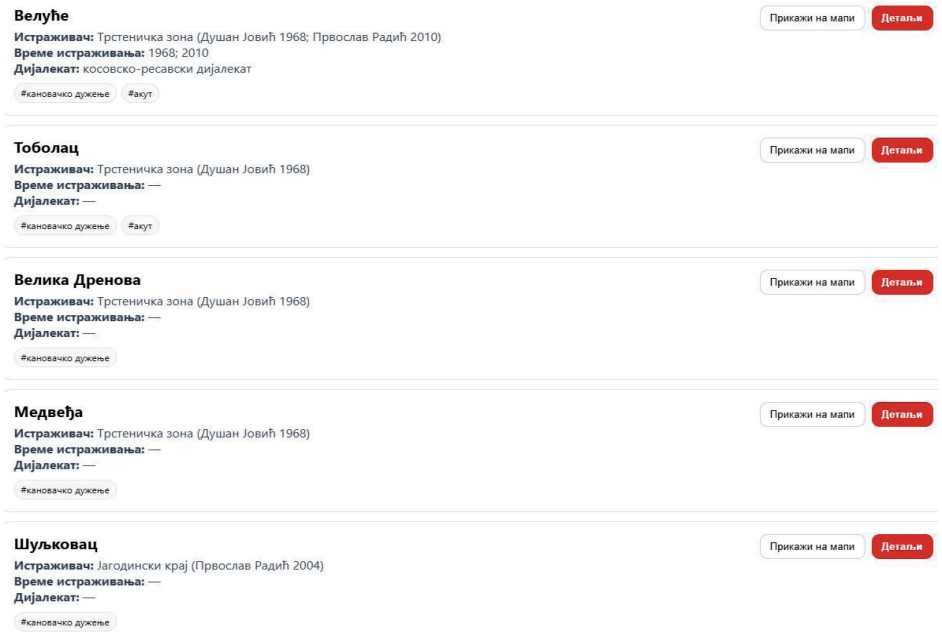
Слика 8. Напредна претрага страна 1.

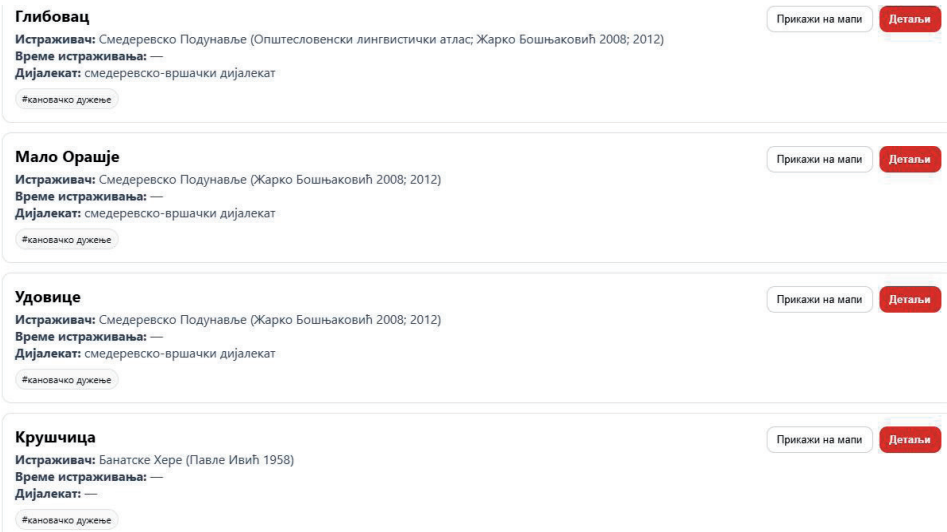
Слика 8а. Напредна претрага страна 2.

[10] Приказани резултати су само део ареала косовско-реавских говора на којима су потврђене акутске реализације, будући да је за потпуни ареал потребно унети све ручно припремљне податке.

Б) Пример претраге: кановачко дужење

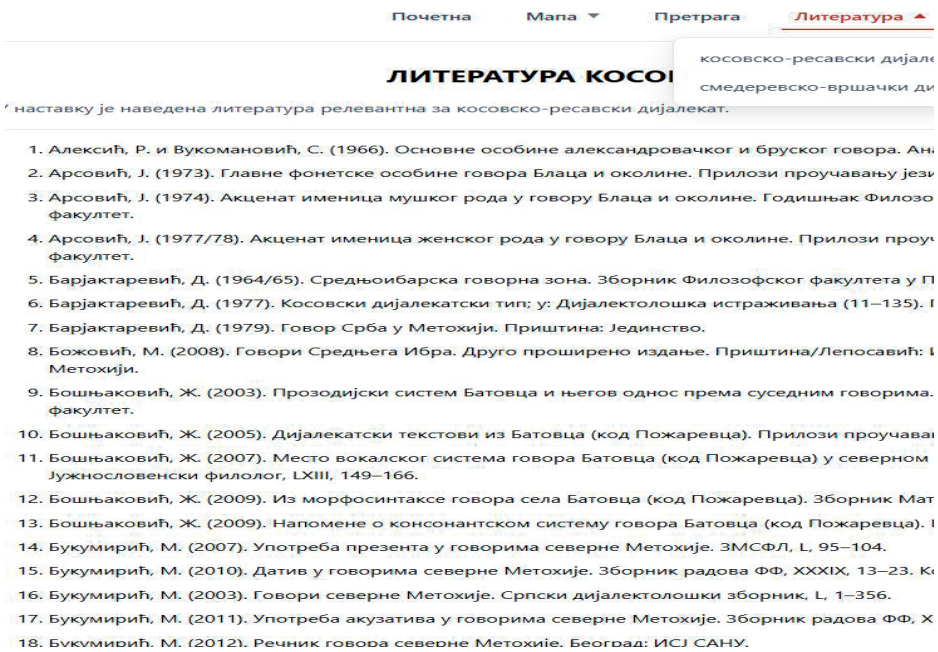

Слика 9. Напредна претрага страна 1.

Слика 9а. Напредна претрага страна 3.

2.9. *Страница Литература*. У навигационом менију налази се и страница са литературом. Она у падајућем менију садржи попис литературе косовско-ресавских говора и попис литературе смедеревско-вршачких говора – подразумева се отворен за нове допуне.

Слика 10. Пример странице *Литература*.

III. Закључак

3.1. Одрживост осмишљеног пројекта огледа се у: а) трајном архивирању дијалекатске грађе (публиковане и/или непубликоване, институционално архивиране); б) видљивом и визуелно представљеном пресеку досадашњих проучавања српских дијалеката; г) визуелно представљеном увиду у утврђени степен (не)истражености српских дијалеката; д) помоћи за одређивање прецизних смерница за решавање приоритетних задатака постављених у дијалектолошкој литератури; ђ) уочавању празних поља (белина на мапи); е) конкретним смерницама за допуне и провере на терену.

3.2. У блиској будућности очекује се од уже еснафске заједнице и надлежних инстанци руководећих структура на дијалектолошким пословима да се прикључе овим пословима, јер ако останемо невидљиви у дигиталном окружењу и ако не „модернизујемо“ начине обраде, поставља се питање може ли се дијалектолошка дисциплина као фундаментална област истраживања одржати и преживети. Самим тим имамо ли право новим „стандардима“, односно класификационим критеријумима остати неми пред прекрајањем наших (етно)дијалекатских граница – због тога треба да учинимо да наше интерпретације буду важне у струци, али и да буду видљиве.

Имајући у виду напред речено, предлажем да један од заједничких закључака Округлог стола посвећеног 120-годишњици српске дијалектологије буде и стратегија унапређења *Дигиталне платформе за приступ српским дијалектима*. Тиме бисмо показали добру намеру да спасемо што се спасти може.

3.3. Верујем да нам време није сасвим истекло и да још увек имамо шансе да се упутимо и у ову врсту послова, што нам може помоћи у већ специјализованом кругу наших истраживања на самом Дијалектолошком одсеку у Институту за српски језик САНУ, и на пословима при Одбору за атласе САНУ.

Литература и извори

Барјактаревић,1979: Д. Барјактаревић, *Говор Срба у Метохији*, Приштина: Јединство.

Белић, 2000: А. Белић, *Дијалектолошка карта српског језика,* у: О дијалектима. Сабрана дела Александра Белића. Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.

Бошњаковић и Радовановић, 2009: Ж. Бошњаковић, Д. Радовановић, *Степен испитаности народних говора на подручју шумадијско-војвођанског дијалекта*, *Јужнословенски филолог* LXV, Институт за српски језик САНУ, 229–265.

Букумирић, 2003: М. Букумирић, Говори северне Метохије, *Српски дијалектолошки зборник*, L, 1–356.

Ивић, 1985: П. Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика*: *увод и штокавско наречје*, Друго издање, Нови Сад: Матица српска.

Ивић, 2009: П. Ивић, *Српски дијалекти и њихова класификација*, С. Реметић (прир.), Нови Сад – Сремски Карловци: ИК Зорана Стојановића.

Јашовић, 1995/96: Г. Јашовић, *Прилог проучавању говора Срба из Западног дела Пећког Подгора*. Зборник Филолошког факултета у Приштини, V–VI, 273–302.

Радовановић и Николић, 2022: Д. Радовановић, Ј. Николић, *Досадашња проучавања косовско-ресавског дијалекта. Картографски приказ*, Филозофски факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, Косовска Митровица: 1–212.

Радовановић и Николић, 2022а: Д. Радовановић, Ј. Николић, *Акут у говорима косовско-ресавског дијалекта. Скица географског распореда*, Зборник Матице српске за филологију и лингвистику, LXV/1, Матица српска, Нови Сад: 77–95.

***

Дигитални архив ИСЈ САНУ – Дијалектолошки одсек Института за српски језик САНУ.

Дигитални архив ФИФАКМ – Катедра за српски језик и књижевнсот, Филозофски факултет Косовска Митровица.

Српски дијалектолошки зборник, Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ, Београд.

Dragana Radovanović

SERBIAN DIALECTOLOGY TODAY: BETWEEN TRADITION, MODERN METHODOLOGIES AND CONTEMPORARY TECHNOLOGIES

Summary

The paper, drawing on at least two dialects, examines the preservation and archiving of dialectal material, and—in the light of challenges posed by modern methodologies—issues of visibility and searchability across different periods of collection and interpretation. Since Serbian dialectology as a fundamental scientific discipline exists in the historical dimension with a culture of duration and implied continuity, it is necessary to jointly consider ways and procedures that would adequately respond to contemporary scientific currents and, with the help of modern technologies, present significant results of the Belić–Ivić school. Through the example of the Digital Platform for Access to Serbian Dialects, the paper presents preparatory work and goals for the digital display of dialectal material, with the intention of connecting tradition and the modern age, while taking care to fulfill all priority scientific tasks facing Serbian dialectology 120 years after its more serious beginnings.

Keywords: Serbian dialects, Kosovo–Resava dialect, Smederevo–Vršac dialect, digital platform, searchable database.